

I. B. VAN HELMONT,
EEN SCHEIKUNDIGE UIT HET BEGIN DER XVIIe EEUW.
1577—1644.

DOOR

Dr. H. P. M. v. d. HORN v. d. BOS.

Ongetwijfeld is de naam van den Zuid-Nederlandschen geleerde aan het hoofd van dit opstel geplaatst den lezers van dit tijdschrift beter als geneesheer dan als scheikundige bekend. Van de zijde der geneeskundigen toch zijn de werken van dezen beroemden arts herhaaldelijk het voorwerp geweest van de meest omvangrijke nasporingen. Niettemin verdient hij als scheikundige evenzeer in hooge mate onze belangstelling. Niet slechts wijl er een innig verband bestaat tussehen zijne genees- en scheikundige theorieën, zoodat men de eerste niet kan leeren kennen zonder daarbij tevens acht te slaan op de laatste, maar veel meer nog, wijl hij, ofschoon levende in eene periode, waarin de scheikundige wetenschap nog in hare kindsheid verkeerde, beschouwd kan worden de voorlooper te zijn der moderne beginselen, die eerst twee eeuwen na hem door den onsterfelijken Franschen scheikundige, LAVOISIER, in toepassing zouden worden gebracht; en eindelijk wijl hij leefde in een tijdvak, waarin de scholastieke wijsbegeerte plaats begon te maken voor die, welke haar steun zocht bij de toepassing van de proefondervindelijke methode. »Au nombre des observateurs qui, en brisant le joug de l'autorité scolastique, ont frayé, par la méthode expérimentale, une route nouvelle à la science, il faut compter en première ligne VAN HELMONT, ROBERT BOYLE, GLAUBER et KUNCKEL." Deze getuigenis, ontleend aan HOFFER

in zijne geschiedenis der scheikunde ¹ wordt door een zijner biographen van lateren tijd meer bepaald ten aanzien der scheikunde herhaald. »Les premiers progrès de la chimie scientifique datent réellement de VAN HELMONT. Il fut le premier qui réussit à formuler des lois générales dans cette partie de la science; et l'influence exercée par lui comme chimiste fut à cette époque plus grande que celle qu'il exerça directement sur les systèmes médicaux.» ² Deze citaten, met nog vele andere te vermeerderen, kunnen getuigen van den hoogen rang, dien VAN HELMONT in de wetenschappelijke wereld innam. Voorshands bepalen wij ons tot deze. Later, bij de verschillende onderwerpen, zullen wij herhaaldelijk gelegenheid hebben om naast ons eigen oordeel tevens dat van anderen te vermelden. Overigens kan de uitgebreide VAN HELMONT-literatuur, samengesteld door vele bekende historieschrijvers, genees- en scheikundigen tot maatstaf dienen bij de beoordeeling — zij het ook eene oppervlakkige — van de beteekenis aan dezen Zuid-Nederlander toe te kennen. Gedachten en denkbeelden alleen van superieure geesten als VAN HELMONT kunnen een blijvenden en overwegenden invloed uitoefenen op tijdgenoot en nageslacht.

Behalve vele anderen hebben over VAN HELMONT geschreven, en zijn ook door ons bij de samenstelling van dit opstel geraadpleegd: BOERHAVE ³, LENGLET DE FRESNOY ⁴, SCHMIEDER ⁵, HOEFER ⁶, CHEVREUL ⁷, H. KOPP ⁸ en W. ROMMELAERE ⁹. Bovendien hebben wij ijverig gebruik gemaakt van de werken door hem zelf nagelaten, als de beste en meest betrouwbare bron, waaruit wij dezen in vele opzichten merkwaardigen man kunnen leeren kennen ¹⁰.

¹ HOEFER, *Histoire de la Chimie*, II, 140 méd. 1843.

² W. ROMMELAERE, *Études sur J. B. V. HELMONDT Mém. Couronné par l'Acad. Royale de Méd. de Belgique*. Tom. VI, 1866, pag. 522.

³ *Elem. Chymiae*.

⁴ *Hist. de la philosophie hermétique* 1742.

⁵ *Geschichte der Alchemie*.

⁶ *Loc. cit.*

⁷ *Journal des Savants*, bl. 74 en 136, 1850.

⁸ *Geschichte der Chemie, Ansichten über die Chemie 1875 en Alchemie in älterer und neuerer Zeit*. 1886.

⁹ *Loc. cit.*

¹⁰ *Ortus medicinae, id est initia physicae inaudita*, auctore JOHANNO BAPTISTA VAN HELMONT, toparchâ in Mérode, Royenb. Oorschot, Pellines etc. edente Authoris filio FRANCISCO MERCURIO VAN HELMONT. Amsterodami, apud Ludovicum Elzevirium. 1648.

VAN HELMONT in 1577 te Brussel geboren, was door geboorte en aanhuwelijking vermaagschapt aan de aanzienlijkste Zuid-Nederlandsche geslachten. Van moederszijde was hij verwant aan het geslacht der STASSART's en later door zijn huwelijk met MARGARETHA VAN RANST aan dat der MERODE's en HALMALE's. Zijn portret naast dat van zijn ZOOH FRANCISCUS MERCURIUS, afgebeeld in de editie van 1648 van zijn *Ortus Medicinae* is omgeven door de wapenschilden van: VAN HELMONT, RANST, BAUW, VILAIN, STASSART, HALMALE, BENIALME en MERODE. Zelf noemt hij zich Heer van Merode, Royenborch, Oorschot, Pellines etc.

Van zijn vroegste jeugd is ons weinig bekend. In 1580, dus drie jaren oud, verloor hij zijn vader. Door zijn moeder opgevoed en streng onderwezen in de geloofsleer der R. C. Kerk, zond men hem vroegtijdig ter voltooiing zijner opvoeding naar de destijds reeds zeer vermaarde universiteit van Leuven, waar hij op zeventienjarigen leeftijd den voorbereidenden philosophischen cursus eindigde.

Begaafd met een helderen, maar tevens zeer onrustigen geest, bezielde met een onverzadelijken dorst naar kennis en waarheid doorliep hij daar de verschillende takken van wetenschap aan die Hoogeschool onderwezen. Weldra verzadigd van de scholastieke wijsbegeerte, die, naar hij getuigde, onder het deftig gewaad van den geleerde slechts weinig wetenschap verborgen hield, legde hij zich toe op de natuurkunde, de astrologie en de planeten-theorie, om spoedig te ervaren, dat de beoefening dezer wetenschappen slechts met behulp van logica en wiskunde mogelijk is. Na zich in deze hulpwetenschappen, voor zoo veel de voorschriften der universiteit dit toelieten, te hebben geoefend, werden COPERNICUS en de *Ars cyclognomica* van CORNELIUS GEMMA ijverig bestudeerd, doch even spoedig ter zijde gezet.

Na den voorgeschreven cursus aan de Hoogeschool te hebben geëindigd, verliet hij de schoolbanken, vast besloten elders waarheid en wetenschap te gaan zoeken, waarnaar hij tot heden te vergeefs gezocht had. Diep overtuigd van zijn geringheid weigert hij den hem toegekenden titel van: »Magister septem artium», in 't bezit waarvan hij, nog leerling met geen enkele degelijke kundig-

Dageraad ofte nieuwe opkomst der geneeskunst in verborgen grond-regulen der Nature door den Edeelen, Wijldvermaarden, en Hooggeleerden Genees-Heer, JOAN BAPT. VAN HELMONT, Heer van Merode, enz. Noit in 't licht gezien, en van den Autheur Zelve in 't Nederduitsch beschreven. Rotterdam bij J. NAERANUS 1660.

heid toegerust, een miskenning meende te zien van de wetenschap.

Waarschijnlijk uit zucht om den rijkbegaafden jongeling voor de Kerk te winnen bood men hem, onder voorwaarde van zich aan de theologie te wijden, een plaats als kanunnik aan. Maar VAN HELMONT, nog geheel besluiteloos welke loopbaan te volgen, wees deze onderscheiding eveneens van de hand.

Omstreeks de evenvermelde periode van zijn leven openden de Jesuïten, ondanks de tegenwerking van den koning en de hoogeschool, zelfs ondanks het verbod van paus Clemens VIII, een cursus over paedagogie en aardrijkskunde. Onder de velen, die met vreugde deze nieuwe bron van wetenschap begroetten, behoorde in de eerste plaats VAN HELMONT. Aangetrokken door den beroemden professor MARTINUS DEL RIO, voorheen rechter in Spanje, volgde hij met onverdroten ijver diens lessen over Magie. Waarschijnlijk ligt hierin, alsmede in zijne levendige verbeelding de oorzaak van den mystieken zin, die zich, — hoewel hij aanvankelijk de leerstellingen van DEL RIO verwierp — op rijperen leeftijd meer en meer ontwikkelde. Intusschen las hij met genoegen de werken van SENECA en EPICETUS, bestudeerde de wijsbegeerte der stoïcijnen of hield zich onledig met de werken van THOMAS à KEMPIS en TAULERUS. Een zonderling droomgezicht, waarin hij zichzelf toescheen een onmetelijke waterbel te zijn, bracht hem tot inzicht dat de mensch niet geroepen is zijn tijd met ijdele droomerijen te verbeuzelen, maar integendeel zelfbewust handelend op te treden. Op nieuw wierp hij zich op de natuurwetenschappen. Hij doorlas de werken van DIOSKORIDES en MATTHIOLUS, verdiepte zich in de studie der botanie, ten einde langs dezen weg degelijke en praktische kennis te vergaren. De illusie is echter kort van duur; de vóór alles beschrijvende methode van DIOSKORIDES was als zoodanig niet in staat lang zijn aandacht te boeien. Door zijn onrustigen, maar steeds naar waarheid zoekenden geest voortdurend her- en derwaarts geslingerd geloofde hij een oogenblik roeping te gevoelen voor de studie der rechtsgeleerdheid. Wetten, zeden en gebruiken van verschillende volken werden het onderwerp van nauwgezette en uitgebreide studiën, maar ten aanzien van zijn zoeken naar kennis en waarheid met even weinig resultaat als voor deze. Mais nous revenons toujours à nos premiers amours. Een innerlijke drang voerde hem opnieuw tot de natuurwetenschappen terug, maar ditmaal in verband met de geneeskunde. Hij las de instituten van FUCHSIUS en FERNELIUS, in 't kort, de geheele medische wetenschap, om ten slotte aan het einde van dezen omvangrijken

arbeid uit te roepen: ¹ » Wordt op deze wijze de geneeskunde beoefend, zonder beginselen, zonder meester! » Onverdroten echter zette hij dien arbeid voort. De werken van GALENUS werden twéemaal, die van HIPPOCRATES eenmaal gelezen; van den laatste leerde hij zelfs de aphorismen van buiten; daarenboven bestudeerde hij nog AVICENNA, alsmede met gelijk doel zes honderd grieksche, arabische en moderne schrijvers, doch alles vruchteloos. Nu weer legde hij een herbarium aan, verzamelde de voornaamste planten van zijn vaderland en trachtte hare eigenschappen te leeren kennen, dan weer meende hij zijn voordeel te kunnen doen met ijverig ziekenbezoek, maar naar zijn eigen oordeel, met even weinig gevolg. Openhartig bekende hij veel over geneeskunde te kunnen redekavelen, maar onbekwaam te zijn om tandpijn of schurft te genezen. » Ick schaemde mij dat eenen handwerker, geroepen tot een werk, 't selfde beloofde, en voldede zijne belofte; en dat ik geroepen tot eenen siecken, terwijl hy nog sterck is, den selven soude laeten sterven; ick bedocht wel dat het niet genoeg en is te seggen, ick hebbe mijn best gedaen, waer 't dat mijn beste min dan goet was, en mijn weten gebreckeljk: mits d' onwetentheyd hier byna hoofdschuldigh is en by Godt niet ongestraft en blijft. »

Verbaasd, en ontmoedigd tevens, na zooveel arbeid overal slechts oppervlakkigheid en onwetendheid te vinden, waar hij meende waarheid en wetenschap te ontdekken, was hij der wanhoop nabij. Een nieuw droomgezicht, waarbij hij tevens de stem van RAPHAEL meent te hooren, hem tot volharding aansporende, maakte een einde aan zijne besluiteloosheid.

Intusschen had men VAN HELMONT niet uit het oog verloren. Klaarblijkelijk wachtte men slechts op eene geschikte gelegenheid om zijne uitgebreide kennis en groote belesenheid in den dienst der geneeskunde aan te wenden. En inderdaad kort na zijne promotie in de geneeskunde in 1599 werd hem door de professoren THOMAS FYENUS, GERARDUS DE VILLEERS en STORNIUS of HORNIUS het onderwijs in de chirurgie aan de Leuvense Universiteit opgedragen. Ofschoon VAN HELMONT zelf het jaar 1594 vermeldt als het tijdstip waarop deze onderscheiding hem te beurt viel, meenen wij de juistheid daarvan op verschillende gronden te mogen betwijfelen. Naar boven is gemeld ²,

¹ *Ort. Med.*, § 14, bl. 18.

² Bl. 355 en *Ort. Med.* 16.

eindigde hij den voorbereidenden philosophischen cursus in hetzelfde jaar als waarop die opdracht geschiedde. Beide tijdstippen vallen dus samen. Nu is ons echter nergens gebleken, dat VAN HELMONT zich reeds vóór zijn 17^e jaar met geneeskundige studien onledig hield, weshalve wij het door ons aangenomen tijdstip waarschijnlijker achten en meer in overeenstemming met zijn geneeskundige studiën, eerst ná het eindigen van den philosophischen cursus opgevat. Bovendien werd hem eerst in 1599 het recht verleend de geneeskunst uit te oefenen¹.

Aangaande deze promotie wenschen wij hierbij tevens op te merken dat de meeste van zijne biographen zich in de beteekenis daarvan vergissen, eene vergissing, die trouwens zeer wel mogelijk is, wijl VAN HELMONT zelf het jaar 1599 vermeldt als dat waarin hij in de geneeskunde *promoveerde*, eene handeling waaraan wij gewoon zijn den titel van Doctor te verbinden. Ten aanzien van dezen geleerde meenen wij echter grondige reden te hebben aan deze handeling geen ander recht te verbinden, dan dat waarbij hem werd toegestaan de geneeskunde uit te oefenen. VAN HELMONT zelf schijnt deze opvatting te deelen.

Op het titelblad van zijne *Opera Omnia* door zijn zoon uitgegeven onder den meergemelden titel: *Ortus Medicinæ en Dageraad* leest men letterlijk het volgende: »Authore JOANNE BAPTISTA VAN HELMONT, Toparchá in Merode, Royenborch, Oorschot, Pellines, etc.» Ware hij derhalve in 't bezit geweest van den doctorstitel, dan had hij dezen evenmin als zijne adellijke of dien van *philosophus per ignem* verzuimd te vermelden. Een ander, nog sprekender bewijs dienaangaande geeft ons het volgende citaat aan ELOY ontleend: »Quelques auteurs ajoutent que VAN HELMONT fut reçu Docteur en Médecine dans l'Université de Louvain, en 1599, c'est à dire à l'âge de 22 ans. Mais les fastes académiques de Valère André ne marquent point de promotion au doctorat en cette année; et de là il est bien évident qu'il fut reçu simplement à la Licence. D'ailleurs, ceux qui connaissent les usages de cette Université savent qu'on n'y donne qu'assez rarement le bonnet de docteur et à un petit nombre de sujets qu'on destine à remplir les premières chaires. Le reste des écoliers se borne ordinairement au degré de licencié, qui dans le droit, ainsi que dans la médecine les rend habile à l'exercice de leur profession''².

¹ Zie ook HAESER, *Geschichte der Medicin. Biogr. Lexicon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker* en ROMMELAERE *Mem. Couronné*.

² ELOY, *Dict. Hist. de la Médecin.* ROMMELAERE *Mém. Couronné* 293.

Zien wij derhalve uit bovenvermeld citaat dat het doctoraat in de geneeskunde aan de Leuvensche universiteit toenmaals uiterst zelden werd verleend en dan nog slechts aan hen, die, boven anderen uitblinkende, een sieraad beloofden te worden van deze hoogeschool, dan hechte men daaraan toch niet de beteekenis alsof VAN HELMONT door gemis aan geestesgaven tot die hooge en zeldzame onderscheiding niet waardig werd gekeurd. Hij, meer dan eenig ander, kon daarop aanspraken doen gelden, maar zijn zucht naar onafhankelijkheid, gevoegd bij zijne weigering van het meesterschap, alsmede bij die om den geestelijken staat te omhelzen, zijn vermoedelijk oorzaak waarom men hem den doctorstitel niet heeft verleend of minstens daartoe voorgedragen.

Waarschijnlijk is zijn diepgewortelde zucht naar onafhankelijkheid hem te machtig geweest om hem te doen besluiten zich aan eenige inrichting te verbinden, nog veel minder zich aan bepaalde wetten of voorschriften te onderwerpen; vandaar wellicht tevens zijn weigerend antwoord op de herhaalde en meest eervolle aanbiedingen van verschillende personen als ¹ die van den keurvorst van Keulen, ERNEST van Beijeren en van den keizer van Duitschland, RUDOLPH II, alsmede van diens opvolgers MATTHIAS en FERDINAND. Ook is het niet onwaarschijnlijk dat hij zich ten gevolge van zijne voormalige weigering van het meesterschap, alsmede tengevolge van die om den geestelijken staat te omhelzen, onder de hooggeplaatste personen vijanden had gemaakt, of wel dat men althans in een en ander genoegzaam aanleiding vond hem aan zich zelve over te laten, hem niet tot het doctoraat aan te sporen of daartoe voor te dragen. Wat daarvan ook zij, onaannemelijk blijft het toch te veronderstellen, dat zijne schitterende gaven onopgemerkt zouden zijn gebleven en men hem dientengevolge niet tot het doctoraat heeft toegelaten.

Met de meergemelde lessen over chirurgie begon VAN HELMONT daadwerkelijk zijn geneeskundige loopbaan, die hij van dat oogenblik af aan bijna onafgebroken is blijven volgen.

Intusschen kwam hij, naar aanleiding van uitgebreide studiën, mede in verband met deze chirurgische voordrachten, weldra tot de overtuiging, dat deze wetenschap niet theoretisch, maar slechts praktisch beoefend kon worden, wilde zij vruchtdragend zijn.

Ongeneigd anderen in de geneeskunde voor te lichten, waarin hij zich zelf nog leerling beschouwde te zijn, en meer dan verzadigd van alle

¹ *Ort. Med.* 1648. *Tum. Pest.* 11.

boekenwijsheid, besloot hij nog voor het einde van het jaar deze lessen te eindigen en liever elders waarheid en wetenschap te gaan zoeken ¹.

Een oogenblik gevoelde hij zelfs berouw die loopbaan te hebben gekozen, welke hem toeschijnt niets dan teleurstelling te zullen baren. In deze gemoedsstemming nam hij het besluit met het verledene te breken en zijn vaderland voor altijd te verlaten. »Het verdroot my des arbeydts en verdriet in 't leezen geleden — zoo klaagt hij — in de menigte boecken vindt ick geen troost, noch vaste grondt, dus hield ik een lange wyl de Geneeskunst voor een konstigh bedrogh der Geleerden; ter tijdt toe dat de Schriftuer my beter onderwees: ick nam aen drie jaeren te bezoeken d'arme pestsiecken; ick en wiste anders niet, dan my te verhoeden met de gemeyne middelen, en Godt bewaerde myne onoselheyt voor soo fellen vyandt. Ik ging meer om te sien, en leeren, dan om te troosten, en helpen; gebreck mynder onwetentheyt; ick hoopte altijdt dat Godt my eens soude wetentheydt geven. Ik verliet alle boecken, alle strijdt-reden, en liet my vastelyck voorstaen, dat alle goede gaven moesten komen van boven, 't sy sonder middel, oft by eenige menschen: ik bezocht vremde volcken, landen, en boecken, alom bespiedende nae eenen vasteren grondt ².

Inderdaad begaf hij zich, na al zijne bezittingen. waaronder ook zijne bibliotheek, ter waarde van 200 kronen, ³ aan zijne zuster te hebben geschonken, in het begin van 1600 op reis. ⁴ Verscheidene jaren zwierf hij door Europa. Hij bereisde Zwitserland, Italië, Frankrijk, Spanje en Engeland, en volgens sommigen ook Rusland, Duitschland, Oostenrijk en Holland. ⁵ Uiterst spaarzaam is hij echter met zijn mededeelingen aangaande zijne op deze reizen verkregen indrukken. Als bij uitzondering vernemen wij dat hij met veel onderscheiding aan het Engelsche hof werd ontvangen en zelfs tot de feesten op White Hall werd toegelaten, ⁶ alsmede dat hij na een langdurige afwezigheid even onvoldaan in België terugkeerde als hij het verlaten had ⁷.

¹ *Tum. Pest.* 10.

² *Dageraad* 50.

³ BOERHAVE, *Elementa Chymiae*.

⁴ *Tum. Pest.* 11.

⁵ ROMMELAERE, *Mém. Couronné* 296—300.

⁶ *Ort. Med.* 1684. *De Lithiasi* II, 13, 19.

⁷ *Ort. Med.* 12, 5, 6.

Aangaande den duur zijner afwezigheid zijn zijne verschillende levensbeschrijvers niet eenstemmig. Sommigen zijn van oordeel dat hij vijf, anderen dat hij tien jaren afwezig bleef. En inderdaad bestaat er grond voor beide opvattingen, wijl hij zelf de evengenoemde tijdstippen als die van zijne terugkeer vermeldt. Op de eene plaats verhaalt hij in den herfst van het jaar 1605 rechtstreeks uit Engeland naar Antwerpen te zijn overgestoken, ¹ terwijl hij elders bericht, dat hij, in 1609, na eene afwezigheid van tien jaren zich te Vilvoorde metterwoon vestigde ². Wat ons aangaat, wij zijn geneigd het er voor te houden dat hij inderdaad tien jaren afwezig bleef, maar van tijd tot tijd zijn familie in België bezocht.

Uitvoeriger berichten van deze reizen, nochtans zonder vermelding van bronnen, vinden wij opgeteekend in een geschrift uit het begin dezer eeuw, getiteld: *Essai philosophique et critique sur la vie et les ouvrages de I. B. VAN HELMONT, de Bruxelles, l'un des plus grands hommes du XVIIe siècle, par le colonel d'Elmotte*. Deze vermeldt ons, dat VAN HELMONT, getrouw aan zijn stelregel: »Un homme qui veut lire dans le livre de la nature ne doit point toujours avoir les yeux fixé sur le même feuillet'', overal en een ieder raadpleegde die hem aangaande eenig wetenschappelijk onderwerp kon voorlichten. In Frankrijk maakte hij kennis met PARÉ en PALISSY. Te Venetië ontmoette hij MAGOTI en te Padua had hij het voorrecht zich met FABRICIUS te onderhouden, terwijl hij in Beieren opgenomen werd in de broederschap der Rozenkruisen ³.

Kort na zijn terugkeer in 1609, en nog in hetzelfde jaar, trad hij in het huwelijk met MARGARETHA VAN RANST, dochter van KAREL VAN RANST en ELISABETH VAN HALMALE. Ongetwijfeld is deze echtverbintenis van grooten invloed geweest op zijn verderen levensloop. Meermalen althans erkent hij vol dankbaarheid, dat God hem een brave en edele gade geschonken heeft, ⁴ die hem steeds en in de moeie-

¹ *Ort. Med.* 510—11.

² *Ort. Med.* 12—7. *Dageraad* 50.

³ Deze bijzonderheden ontleenen wij aan ROMMELAERE, *Mém. Couronné*. Het geschrift van D'ELMOTTE hebben wij daarbij niet kunnen raadplegen.

Aangaande het gezelschap der Rozenkruisen behouden wij ons voor later uitvoeriger mededeelingen te doen; voor heden bepalen wij ons als onze meening uit te spreken, dat het voor 't minst twijfelachtig is, of VAN HELMONT ooit tot deze broederschap heeft behoord.

⁴ *Tum. Pest.* 11.

lijkste omstandigheden zijns levens getrouw heeft ter zijde gestaan. Door haar vermogen in staat gesteld onafhankelijk van een ieder zijn eigen weg te gaan bracht hij de overige dagen zijns levens in onafgebroken arbeid en studie door, terwijl hij als praktisch geneesheer steeds bereid was hulp te bieden, waar ze ook wordt vereischt. Alle eerbewijzen, waaronder ook de uitnoodiging van verschillende Europeesche vorsten, sloeg hij van de hand, verreweg de rust zijner studeerkamer op het kasteel te Vilvoorde verkiezende boven het gewoel en den praal der hoven.

Voor de wetenschap in het algemeen, maar in 't bijzonder voor die der scheikunde, is deze keuze uiterst gelukkig geweest, wijl hij van dit tijdstip af tot aan zijn dood zich meer geregeld met de studie daarvan onledig hield en den grond legde van de zoogenaamde luchtscheikunde, die op hare beurt aanleiding gaf tot het antiphlogistische stelsel van LAVOISIER.

Deze verandering zijner levensomstandigheden beschrijft hij aldus: »In het jaer 1609 vertroek ick my nae Vilvoorde voor seven jaeren, yverende om wetentheydt, opdat ick onbekommert mochte alle gewas en bergh-werck in 't diepste scheyden, openen, ondersoecken, en onderkennen; waerdoor geleert hebbende, dat de lichamelijke krachten verborgen en verbonden, in de lichaemen niet en mogen te recht gekent worden, sonder het ontslyten der selve, soo dancke ick Godt, dat mijn tijdt, arbeydt, onkosten, en versuymde winsten my niet en rouwen, den Heere gunne my de vruchten mijnder meyningen." ¹

Nochtans was VAN HELMONT volstrekt niet de man om zich voortaan in eene welbehagelijke rust uit het gewoel van het maatschappelijk leven terug te trekken. Integendeel zijn onderzoekende, nimmer rustende geest drong hem onophoudelijk voorwaarts op de baan der wetenschappen en spoorde hem — misschien zijns ondanks — aan zich bezig te houden met de steeds talrijker wordende vraagstukken van den dag. Voorheen reeds toegerust met eene omvangrijke kennis der geneeskunde, nu daarenboven aangevuld en gewijzigd door eene omvangrijke en grondige studie van de scheikunde, gewapend met een kritischen geest, niet weinig verscherpt in den omgang met verschillende personen, die hij op zijne reizen had leeren kennen, bedeed met een helder oordeel, een scherp verstand en een sterk ontwikkeld waarnemingsvermogen, was hij beter dan een van zijne tijdgenooten voor-

¹ *Dageraad* 50.

bereid den strijd tegen de vele dwaalbegrippen aan te vangen, en volkomen in staat om vrij van alle schoolsche geleerdheid voortaan geheel zelfstandig op te treden, naar eigen inzichten te handelen en zijn beginselen te verdedigen.

Inderdaad gunde hij zich geen langdurige rust. Reeds in 1615 verscheen zijn eerste werk getiteld: *Dageraad ofte nieuwe opkomst der Geneeskunst, in verborgen grond-regulen der Nature*, waarin hij zijne denkbeelden aangaande de geneeskunde neerlegde en die van GALENUS bestreed. Dit werk baarde niet weinig opzien.

»De vermaertste der Doctoren verwondert zijnde vraeghden mij waerom ick niet en genas volgens GALENUS, seggende dat ick meer gewin soude doen, als sy. Ick wenschte vast te gaen, ick woude liever weten dan winnen doch niet suyverlijck om Gode, maer als eenen Heyden enkelijck om de geneughte des Wetens.»¹

Twee jaar later schreef hij eene verhandeling getiteld: *De magnetica vulnerum curatione*, die in 1621 buiten zijne voorkennis werd uitgegeven. Ofschoon uit een wetenschappelijk oogpunt van veel minder beteekenis dan alle overige heeft dit geschrift hem veel leed berokkend, wijl het de aanleidende oorzaak is geweest van eene langdurige vervolging. Wetenschappelijk hooger en vooral uit een scheikundig oogpunt van veel belang is zijne verhandeling over het mineraal water te Spa, getiteld: *Supplementum de Spadanis fontibus*. In 1642 verscheen de eerste uitgave van zijne verhandeling over de koortsen (*Februm Doctrina inaudita*) waarvan reeds twee jaar later eene 2^e editie in de *Opuscula medica inaudita* verscheen, waarin onder meer nog voorkomt eene verhandeling over het graveel en de pest, welke laatste omstreeks dien tijd op eene hevige wijze in België woedde. Onderwijl werd de grondslag gelegd van zijne *Opera omnia*, die vier jaar na zijn dood en op zijn verlangen door zijn zoon zijn uitgegeven.

Naar het oordeel van verschillende schrijvers is de verhandeling over de koorts een der meest voortreffelijke werken, welke ooit vóór hem over dat onderwerp zijn geschreven.

Ons voegt het niet hier tevens de beteekenis van VAN HELMONT als geneeskundige uiteen te zetten, wij kunnen ons echter niet onthouden dienaangaande het oordeel van zijn jongsten en naar onze meening zeer degelijken beoordeelaar, W. ROMMELAERE hier neer te schrijven.

Na te hebben aangetoond, dat de geneeskundige wetenschap met

¹ *Dageraad* 49

VAN HELMONT uit den langen slaap ontwaakte, waarin zij sedert GALENUS verzonken lag, gaat deze aldus voort: »VAN HELMONT avait compris que pour renverser la pratique des écoles, il fallait s'attaquer aux doctrines qui la dictaient. Il le fit avec la plus grande énergie et nous pouvons ajouter, sans crainte de démenti, avec le plus grand succès. Il a si bien réussi à renverser le galénisme que ses adversaires eux-mêmes (Eloy entre autres) ont dû lui rendre justice à ce sujet. La partie critique de ces oeuvres est une page admirable dans l'histoire de la médecine, jamais on n'a démontré avec plus de talent et de bonheur, l'inanité de ces doctrines humorales qui regnèrent si longtemps dans les écoles de médecine. Malheureusement ce n'est qu'un siècle plus tard que ses opinions parvinrent à pénétrer dans le domaine de la science.»

In vele opzichten bestond er een aanmerkelijk verschil in opvatting van de geheele ziekteleer en de te volgen geneesmethode tusschen VAN HELMONT, zijne voorgangers en de meesten zijner tijdgenooten.

Volgden de laatsten nog bijna slaafs de inzichten van den reeds in de derde eeuw gestorven griekschen geneesheer GALENUS, VAN HELMONT integendeel trachtte met behulp der scheikunde eene geheele nieuwe geneeswijze in het leven te roepen, opende althans den weg tot een menigte nieuwe gezichtspunten.

Op het tijdstip evenwel, waarop deze aanving scheikunde te beoefenen, verkeerde deze wetenschap — zoo ze al dien naam verdiende — evenzeer als de geneeskunde in hare kindsheid.

Op het voetspoor van PARACELSUS THEOPHRASTUS BOMBASTUS AB HOHENHEIM heeft VAN HELMONT duidelijk en klaar de groote beteekenis der scheikunde bij de beoefening der geneeskunde uiteengezet, en voorzeker was niemand beter daartoe in staat dan hij.

Vandaar het verschijnsel dat VAN HELMONT eerst na eene grondige studie der scheikunde die der geneeskunde weer opnieuw opvatte en con amore beoefende, hoewel zij hem aanvankelijk nauwelijks kon bevredigen. »Ick bekende doen (toen) gewisselijck dat de geneeskonst verré te boven gaet alle andere wetentheden deser wereldt.» (*Dageraad* 50.) Vandaar tevens de verklaring van de oorzaak waarom zijne medische theorieën alle hare basis vinden in de scheikunde en ten slotte tevens de verklaring van het feit waarom hij als scheikundige oogenblikkelijk meer invloed heeft uitgeoefend dan als geneeskundige.

Tengevolge van zijne uitgebreide scheikundige kennis, die hij zonder vrees en met de grootste energie op de geneeskunde toepaste, dwong

hij zijne tijdgenooten met dien nieuwen factor rekening te houden, althans hünne inzichten tegenover zijne gewijzigde beschouwingen te verdedigen.

Niettegenstaande zijne begrippen ten aanzien der scheikunde in betrekking tot de geneeskunde hem somtijds op een dwaalspoor leidden, en niettegenstaande hij meermalen haar gewicht overschatte, blijft toch het verwijt onverdiend dat hij haar eene *overwegende* rol bij de beoefening der geneeskunde heeft toegekend.

Het is waar, dat hij met behulp van de scheikunde der geneeskunde eene menigte nieuwe gezichtspunten opende, maar het doel dat VAN HELMONT daarmede trachtte te bereiken, is niet door hem, maar door zijne volgelingen voorbijgestreefd. Men doet hem onrecht — zoo schrijft ROMMELAERE — indien men hem als stichter der chemiatische school beschouwt: »Que l'on jette un coup d'oeil sur son magnifique traité: *De Febribus*, si clair et si vrai et l'on sera étonné qu'on ait pu lui attribuer la paternité d'une doctrine médicale, contre laquelle témoignent tous ses ouvrages scientifiques." ROMMELAERE, *Mém. Couronné*, 523.

Is het wonder dat een man als VAN HELMONT, die een omwenteling in de geneeskunde wist voor te bereiden, die nog op den huidigen dag op dit gebied als een hervormer wordt geëerd en wiens leerstelsel dienaangaande een der schoonste bladzijden vult in de geschiedenis der geneeskunde, die bijna onmiddellijk, direct of indirect, aanleiding gaf tot het ontstaan van eene geheel nieuwe, de zoogenaamde chemiatische school van SILVIUS DE LE BOE, of die althans zijn tijdgenooten noopte kennis te nemen van hetgeen hij op dit gebied naar zijne inzichten tot stand bracht; is het wonder dat hem te dien tijde een even treurig lot als velen zijner voorgangers, even verdienstelijk als hij te beurt viel, en slechts miskennis zijn deel werd, waar hij erkentelijkheid en medewerking had mogen verwachten. »Ondertusschen my is het leed — zoo schrijft hij reeds in de uitgave van zijn *Dageraad* van 1615 — dat ick niet en mach met vrydom mijn gevoelen openbaeren, sonder der oude schrijvers goeden naem te schijnen te verkorten. 't Is inimmers GALENO toegelaten geweest, dat hy ASCLEPIADEN, PROTAGORAM, ERISTRATUM, KEROPHILUM, sijne meesters, dickwils berispt, en sijnen meester QUINTIUM in het meestendeel heeft gevolght, den welcken hy self bekendt eenen quacksalver ofte empiricum geweest te zijn vreezende dat de ontslytinghe my mochte qualijck afgenomen worden bij den staet van ons lant soo sal ick 't selve hier maer bedecktelijck ontslyuten.¹»

¹ *Dageraad* 91.

De laatste jaren van zijn leven vullen een allertreurigste bladzijde in de geschiedenis.

De haat en vervolging, waaraan deze groote geleerde van de zijde zijner ambtsbroeders is blootgesteld geweest, leeren ons op nieuw welke ontvangst hem in het begin van de zeventiende eeuw ten deel viel, die zich verstoutte, eigen meeningen en inzichten, in strijd met de algemeen heerschende begrippen, te verkondigen en te verdedigen, of die zich verzette tegen het oordeel van personen of instellingen waarbij alle gezag beruste. Maar al te spoedig werd hij daarvan het slachtoffer, en alle pogingen om zoo gematigd mogelijk te zijn, bleken vruchteloos te zijn. Een zijner geschriften gaf aanleiding tot een vervolging welke eindigde met een langdurige gevangenschap van dezen beroemden arts.

Dit proces met alles wat daarop betrekking heeft is eene te belangrijke bladzijde uit het leven van VAN HELMONT om onvermeld te blijven. De bijzonderheden dienaangaande ontleenen wij aan een paar geschriften van den heer BROECKX.¹

Aanleiding daartoe gaf eene verhandeling van zijne hand over het dierlijk magnetisme. (*De magnetica vulnerum curatione 1617*). De verhandeling zelf was gericht tegen GOELENIUS en ROBERTI.

De eerste had namenlijk in een geschrift den invloed van het dierlijk magnetisme van een door den meergemelden PARACELSIUS uitgevonden en hij de genezing van wonden toegepaste zalf (*unguentum sympatheticum et armarium*) ontkend; de laatste had aan de 2^e editie van 1613 eene kritische beschouwing en aanbeveling toegevoegd.

Op aandrang van REMACLE ROBERTI, broeder van den bovengemelde, had VAN HELMONT het evenvermelde stuk geschreven, echter niet met de bedoeling om het door den druk te verspreiden.

Toen ROBERTI niettemin daarop aanhield, machtigde hij JEAN GALLE tot de uitgave er van, zoodra de vicaris-generaal, belast met den censuur der boeken, het van zijn »*approbatum*» zou hebben voorzien.

En inderdaad gaf de vicaris-generaal van Leuven, monseigneur STEVART, zijn toestemming "om ze echter even spoedig weder in te trekken. Intusscheu hadden reeds verscheidene zijner vrienden er een afschrift van ontvangen.

VAN HELMONT zelf dacht reeds lang niet meer aan dit geschrift,

¹ BROECKX, *Notice sur la manuscrit, Causa J. B. Helmontii en Interrogatoires du Docteur I. B. VAN HELMONT.*

dat hij niet zonder approbatie van de R. C. kerk wenschte uit te geven toen het vijf jaren daarna, in 1621, onverwachts en geheel zonder zijn voorkennis te Parijs bij N. LEROY verscheen onder den titel van: *De magnetica vulnerum naturali et legitima curatione, contra JOHANNEM ROBERTI, soc. Jesu Theologum*. Het werkje en vooral zijn inhoud baarde veel opzien; VAN HELMONT genoot een onverdeeld succès, maar ten koste van zijn rust en vrijheid. Zijn nimmer slapende vijanden, slechts wachtende op een geschikte gelegenheid om zich op hem te wreken wegens zijne heftige aanvallen tegen het Galenisme, ontleenden aan het geschrift een vier-en-twintigtal stellingen, wier inhoud zij in strijd achtten met hunne godsdienstige opvattingen en dientengevolge aan het oordeel van de kerkelijke overheid onderwierpen.

Ofschoon het werkje grooten opgang maakte en op VAN HELMONT'S leven zulk een grooten invloed uitoefende, is het een der minst belangrijke welke ooit door hem zijn geschreven, althans het bevat aangaande het dierlijk magnetisme de allerzonderlingste denkbeelden. Bij de beoordeeling er van behoort men echter in het oog te houden den tijd waarin het geschreven werd, alsmede dat het een zijner eerstelingen is, en hem uit de pen gevloeid is op een leeftijd waarin hij zich nog nauwelijks kon hebben losgemaakt van de mystieke denkbeelden van zijn tijd en van zijne eigen mystieke overpeinzingen. Van daar wellicht tevens zijne aarzeling om het in druk te geven.

Hij beschouwde het dierlijk magnetisme als een den lichamen aanklevende eigenschap onder wiens invloed buitengewone verschijnselen konden geschieden.¹ Zoo trachtte hij met behulp daarvan de wonderdadige geneeskracht der reliquiën, alsook de vermeende macht van heksen en tovenaars te verklaren², en beriep zich te dien aanzien op zijn eigen ervaring en die van anderen, voornamelijk op die van PARACELSUS.³

Tot staving van een en ander verhaalt hij eenige zonderlinge voorvallen, waarin naar zijne meening de magnetische invloed duidelijk merkbaar was. Zoo bijvoorbeeld van eene door herhaalde jichtaanvallen gekwelde adellijke dame, wier pijn terstond verdween zoodra zij zich op den stoel van haar overleden broeder neerzette.⁴ En elders van een kwakzalver TAGLIOCOSSUS, die iemand met behulp van een

¹ *Ort. Med.* 746—780.

² *Loc. cit.* 756—758.

³ *Loc. cit.* 759.

⁴ *Loc. cit.* 754.

stuk spierweefsel, uit den arm van een armen drommel gesneden, een nieuwen neus had aangezet, nadat hij zijn neus in een vechtpartij verspeeld had. Toen de patient drie maanden later bemerkte, dat zijn geleend versiersel gevoelloos werd en zich begon te ontbinden, bleek bij nader onderzoek, dat de man, die zijn vleesch voor den neus geleverd had, op hetzelfde tijdstip gestorven was, als waarop de neus gevoelloos werd.¹

Hoewel zijne voorstelling van deze zoogenaamde magnetische verschijnselen meer dwaas en belachelijk dan in strijd met den godsdienst waren, putten zijne vijanden daaruit het bewijs, dat hij de geneeskracht der reliquieën ontkende of haar voor 't minst als een natuurlijk gevolg van de eigenschappen dezer voorwerpen verklaarde. Op dien grond dienden zij een aanklacht tegen hem in, maar ditmaal zonder gevolg. De procureur van het gerechtshof althans vond geen termen om tusschenbeide te komen.

Niet tevreden met dezen afloop richtten zij zich tot alle geneesheeren van naam om het werk van VAN HELMONT te veroordeelen. Opmerkelijk is nu, dat onder de velen, die een afkeurend oordeel uitspraken, ook zijne voormalige leermeesters, THOMAS FIJENUS en GERARDUS DE VILLEERS behoorden, dezelfde die hem nog vóór weinige jaren met hun vertrouwen had vereerd.

Intusschen liet VAN HELMONT zich door deze aanvallen niet terug houden, waar hij meende voor de waarheid te moeten optreden. In 1624 verscheen het werkje over het mineraalwater te Spa (Supplementum de Spadanis fontibus) waarin ernstige kritiek geleverd werd op een van »de Heer'', over een gelijk onderwerp in 1614 verschenen. Daarmede schiep hij zich echter nieuwe vijanden. Deze, inmiddels weinig voldaan over den uitslag hunner pogingen, en machteloos om hem met gelijke wapenen te bestrijden, klaagden hem in 1625 bij de Spaansche Inquisitie aan. En inderdaad werd hij den 16^{en} October van hetzelfde jaar naar aanleiding van de 24 stellingen door de inquisiteurs: HYERONIMUS DE FLORENTIA, RODERICUS NINNO, LUDOVICUS DE TORRES, PETRUS GONZALES DE MENDOZA en PONTIUS HURTADES DE MENDOZA veroordeeld.

De uitspraak der verschillende geneeskundige autoriteiten werd alzoo bevestigd door het meest invloedrijke gerechtshof van dien tijd. Maar ondanks deze veroordeeling maakte men niet veel haast met het proces.

¹ *Loc cit.* 752.

Het eerste verhoor voor den geestelijken rechter van Mechelen LEROY en zijn secretaris, had plaats op den 3^{en} September 1627, waarbij VAN HELMONT de verklaring aflegde bereid te zijn, zijn werk aan het oordeel der R. C. kerk te onderwerpen. Dientengevolge werd het ter beoordeeling gezonden aan de theologische faculteit der universiteit te Leuven. In afwachting dier beslissing staakte men gedurende 3 jaren de vervolging.

Dien tijd van gedwongen rust maakten zijne tegenstanders zich intusschen ten nutte om nieuwe censuren aan de reeds bestaande toe te voegen. Verschillende autoriteiten en geleerde genootschappen voegden hunne protesten bij de reeds vroeger verschenen aanvallen. De gevoeligste slag te dien aanzien trof hem echter, toen hij in de maand October van het jaar 1630 door de godgeleerde faculteit van Leuven, bijgevolg door een wetenschappelijk lichaam van zijn eigen land, veroordeeld werd.

Den 23sten October daaraanvolgende verscheen de procureur van het gerechtshof voor den geestelijken rechter en den aartspriester van Brussel om aan het proces gevolg te geven. In zijn requisitoir beschuldigde deze VAN HELMONT van in 1621 te Parijs zonder wettige toestemming zijner kerkelijke overheden een werk te hebben uitgegeven en daarin leerstukken te hebben verkondigd, die aanleiding zouden kunnen geven tot allerlei heidensche dwalingen en eene diabolische magie.

Naar aanleiding van deze beschuldiging op nieuw verhoord verklaarde hij zich als een gehoorzaam kind der kerk bereid zijn werk te verbranden.

Waarschijnlijk tengevolge dezer formeele terugtrekking genoot VAN HELMONT op nieuw een rust van 4 jaren. Wellicht hoopte men, dat de tijd de hartstochten een weinig zouden doen bedaren. Maar zij, die zoo dachten, hadden teveel op de algemeene naastenliefde vertrouwd. Zijne vijanden gunden hem nauwelijks die rust. Onvoldaan en ontevreden over den vrij kalmen afloop van het proces, verzamelden zij alles wat tegen hem in betrekking tot dat onderwerp was geschreven in eene brochure, welke in 1634 het licht zag.¹

Ditmaal slaagde men beter. De brochure van 20 pag. 4° aan alle

¹ Deze brochure is getiteld: »I. N. HELMONTII medici et philosophi per ignem propositiones notatu dignae, depromptae ex ejus disputatione de magnetica vulnerum curatione Parisiis edita. Additae sunt censurae celeberrimorum tota Europa theologorum et medicorum ex autographis optima fide descriptae. Leodii, types JOANNIS TORNAV, sub signo sancti Augustini 1634, superiorum permissu.»

theologische en medische autoriteiten in Europa gezonden deed den haat op nieuw ontvlammen, en de meergemelde LEROY kennis genomen hebbende van de ernstige beschuldigingen door bijna alle universiteiten van Europa tegen VAN HELMONT's werk ingebracht, en waarschijnlijk dien machtigen drang niet langer kunnende weerstand bieden, gaf den 3^{en} Maart van het jaar 1634 bevel tot zijne gevangenneming, waaraan onmiddellijk gevolg werd gegeven.

Den 6^{en} Maart wendde VAN HELMONT zich tot den aartsbisschop van Mechelen met het verzoek hem, onder de door deze te stellen voorwaarden, de vrijheid terug te geven. Dit verzoek scheen niet voor inwilliging vatbaar. Nochtans werd hem onder een waarborgsom van zes duizend gulden toegestaan zijn verblijf te nemen in het klooster der minderbroeders, en briefwisseling te voeren met zijne vrouw, zijne schoonvader en zijne bedienden.

Den 17^{en} daaraanvolgende vroeg hij op nieuw zijne invrijheidstelling, welke hem ditmaal werd verleend, onder voorwaarde evenwel, nimmer dan met machtiging van den aartsbisschop van Mechelen zijn woning te verlaten, en onder storting van een waarborgsom van gelijk bedrag als bovengenoemd. Dit duurde tot 1636 of 1638, hetgeen niet met zekerheid is vast te stellen. In 1636 evenwel beklagt hij zich nog in een brief aan den aartsbisschop van Mechelen over de schade, die het proces en de verbeurdverklaring zijner boeken, waaronder zeer kostbare, hem hebben veroorzaakt.¹ Aan het slot daarvan vroeg hij nederig vergiffenis, verklaarde dat er geen enkel exemplaar van zijn verhandeling over het magnetisme meer bestond, en verzekerde met het oog daarop bereid iedere verklaring te onder teekenen, die men verlangde.

Waarschijnlijk is van dit oogenblik af de vervolging gestaakt en VAN HELMONT in vrijheid gesteld. Maar *officiël* is dit echter eerst twee jaren na zijn dood, op verzoek van zijne weduwe, en bij decreet van den 23sten Oct. 1646 van den aartsbisschop van Mechelen, J. BOONEN geschied. Ook is het niet onwaarschijnlijk dat hij zijne

¹ In de jaren 1849, 1851 en 1854 zijn te Antwerpen door M. BROECKX drie verhandelingen uit het eerste tijdperk van VAN HELMONT, thans berustende in de archieven van Mechelen, gevonden onder de in 1634 in beslag genomen papieren. De titels van deze verhandelingen zijn:

1. »In primum de diaeta divi HIPPOCRATIS.»
2. »Commentarius in librum divi HIPPOCRATIS de nutritatu Dietava sive alimentis, quem male GALENUS putat THESSALI vel HEROPHILI.»
3. »Eisagogue in artem medicam a PARACELSO restitutam.»

vrijlating of althans de staking der vervolging aan den invloed van zijn schoonmoeder, ISABELLA VAN HALMALE is verschuldigd. Deze had zich den 6den Mei van het jaar 1634 tot den kanselier van Brabant gewend, waarvan een briefwisseling tusschen haar en den geestelijken rechter van Mechelen het gevolg was. Ongetwijfeld zou deze briefwisseling eenig licht kunnen verspreiden aangaande de bron waaruit de vervolging is ontstaan. Zeer terecht schrijft dus ROMMELAERE dienaangaande: »Nous regrettons de ne pas en connaitre le contenu. M. BROECKX est disposé à croire que les poursuites dirigées contre VAN HELMONT n'étaient pas dues à l'initiative de l'autorité ecclésiastique, mais qu'elles étaient suscitées et entretenues par la haine que lui avaient vouée ses confrères.”¹ Op wiens initiatief de vervolgingen zijn begonnen of volgehouden willen wij voor 't oogenblik onbeslist laten, maar dit staat vast: zij hebben plaats gehad met een ijver en volharding een betere zaak waardig.

Van den eenen kant zouden wij evenwel geneigd zijn even vermeld oordeel te onderschrijven, indien wij letten op den loop van het proces, dat, tweemaal voor geruimen tijd afgebroken telkens, op nieuw door de intriges zijner collega's weer is opgevat, of indien wij in aanmerking nemen, dat VAN HELMONT uit katholieke ouders geboren, door zijne moeder streng in dat geloof is opgevoed, of indien wij, zijne werken raadplegende, zien hoe elke bladzijde getuigt van zijn levendig geloof, van zijn vromen godsdienstigen zin. Zoo bijvoorbeeld vangt hij zijn *Dageraad* aan met de volgende woorden: »Almoghende eeuwigh onbegrijpelijk wesen! Oorsprong alles goedts. Ghy hebt my een pondt geleent, ick breng het ter jaermerckt tot woecker doch ick ken en belijde mijn nietige onmacht, onwaerde en misbruyckende onnutheyt. Dus gesoncken in mijnen afgrondigen niet bidde U, ó alvoorsienige goedtheyt, dit boeck in danck te ontvangen, ghy eeuwigh begin en eynde aller wijsheydt.” Aanhalingen uit de H. Schrift zijn in menigte voorhanden. Hij scheen er zelfs behagen in te scheppen overeenstemming te zoeken tusschen zijne leerstukken en die welke de Evangelien en de Kerkvaders verkondigen, vooral, wyl hij in deze overeenstemming de juistheid van zijne denkbeelden meende te zien².

Van den anderen kant is deze samensmelting van geloof en wetenschap, vooral in dien tijd, waarin men op het punt van den gods-

¹ ROMMELAERE, *Mém. Couronné*, 315.

² E. CHEVREUL, *Journal des Savants* 1850, pag. 75.

dienst zoo uiterst gevoelig en prikkelbaar was, misschien oorzaak geweest van den bitteren strijd. Verschillende geschiedschrijvers zijn daarenboven ook van oordeel, dat vele denkbeelden van VAN HELMONT uit een katholiek oogpunt niet onberispelijk waren en in het bij uitnemendheid katholieke België van de 17^e eeuw allicht aanstoot konden geven ¹.

Een enkel voorbeeld volg hier ter verduidelijking daarvan.

Naar zijne opvatting bestonden er slechts twee elementen: water en lucht, waaruit onder den invloed van den Archeos de verschillende lichamen, herhaaldelijk gewijzigd, opgebouwd en dienovereenkomstig vóór al het andere door God geschapen waren. »Ick stiere my nae de H. Schrift. Wy bevinden dat den Almachtigen heeft eerst hemel en aerde geschaepen, eer den eersten dagh was, dat hy den eersten dagh heeft het licht geschaepen, en gedeelt den dagh van den nacht. Ten tweeden daege gemaect het hechtsel, oft firmament, 't welck soude scheyden de waeteren, die boven hem waeren, van de waeteren, die onder het firmament waeren. Men siet oock, dat vóór het scheppen des lichts en vóór het worden des eersten daeghs de waeteren alreede waeren van den beginne gemaect. — Het dunckt ons vrent, dat' er dagh en licht was sonder Son en Sterren, die ten vierden daege wierden geschaepen. — Men bevindt hier dat de Scheppinge des hemels, der aerden, en des waeters, was vóór den dagh, en niet en is gereeckent onder de Scheppinge der Sester daegen: waerover nochtans Godt heeft behaecht te rusten den Sevenden, die ten opsicht van de Scheppinge des hemels en der aerden schijnt by ons, en staet om bereekent te wesen voor den achtsten dagh. Maer wy moeten ons verstandt bevangen tot onderdaenigheyt des geloofs.» (*Dageraad* 63.)

Tien jaren intusschen is VAN HELMONT vervolgd geworden, en hoe scherp deze vervolging is geweest, kan blijken uit de volgende gebeurtenissen tijdens zijn gevangenschap voorgevallen.

Naar wij reeds boven vermelden, mocht hij zijn huis niet verlaten dan met toestemming van den aartsbisschop. In het archief van Mechelen vond M. BROECKX een dezer "volmachten dd. 7 Juli 1635 waarbij VAN HELMONT werd toegestaan een zieke te bezoeken. Wellicht is deze volmacht zonder voorkennis van den aartsbisschop verleend, althans

¹ BROECKX, *Interrogatoire de I. B. VAN HELMONT*, pag. 55.

E. CHEVREUL, *Journal des Savants* 1850, pag. 75 en 76.

een zekere HENRI CALERNUS bracht dit feit ter kennis van den aartsbisschop en beschuldigde daarbij tevens den kanselier LANGENHOVE die het verlot had gegeven, van in deze zijn macht te hebben overschreden.

Dit feit alleen zou voldoende zijn om ons een denkbeeld te geven hoe streng op de gevangenschap van VAN HELMONT werd toegezien. Een ander, maar tevens veel treuriger, geeft blijk hoezeer misplaatste ijverzucht de betere gevoelens van den mensch kan onderdrukken, en hoe weinig men destijds personen van zaken wist te onderscheiden.

Tijdens zijne gevangenschap woedde in België op eene hevige wijze de pest. De geesel spaarde zijn huis evenmin als dat van vele anderen. Twee zijner zonen werden aangetast, toch gunde men hem het voorrecht niet hen in hunne ziekten te behandelen. Weldra vielen beiden als slachtoffer dezer vreeselijke ziekte. Welk een verschrikkelijke toestand voor een man als VAN HELMONT, die, steeds bereid armen en ongelukkigen in hunne ziekte bij te staan, nu lijdelijk moest aanzien, dat zijn eigen kinderen door geneesheeren werden verpleegd, wier geneeswijze hij wantrouwde ¹.

In zijn graf zelfs heeft men hem niet gespaard: »VAN HELMONT etoit un méchant pendard flamand, qui est mort enragé depuis quelques mois" — schreef GUY PATIN — »Il n'y a jamais rien fait qui vaille. J'ai vu tout ce qu'il a fait. Cet homme ne meditoit qu' une médecine toute de secrets chimiques et empiriques, et pour les renverser plus vite, il s'inscrivait contre la saignée faite de laquelle pourtant il est mort frenétique" ².

De laatste jaren van zijn leven zijn gewijd aan de theoretische en praktische beoefening der geneeskunde.

Nauwelijks in vrijheid gesteld, snelde hij, het ondergane leed en onrecht ter zijde stellende, de ongelukkige pestlijders te hulp met een zelfopoffering en toewijding die zijne vijanden in 't minst niet hadden kunnen wijzigen. Slechts gehoorzamende aan de aandoeningen van zijn edel hart, wijdde hij zich geheel aan deze ongelukkige zieken. Men vond hem steeds daar, waar de epidemie het hevigst woedde, en niet uit gewinzucht of om zichzelf te onderrichten, maar slechts uit den innigen drang zijns harten om zijn naasten bij te staan en hen te doen deelen in de vruchten van zijne kennis en ervaring.

Te midden der algemeene verslagenheid verscheen hij als een troos-

¹ *Ort. Med.* 1648. *Prefatio ad lectorem, en Tum. Pest.* 61.

² *Lettres de GUY PATIN*, Tom. I, pag. 355.

tende engel. Zijn taak was moeielijk en gevaarlijk, maar verheven en hij wist haar op de meest eervolle wijze te vervullen. Vermoeienis, noch ontberingen, onreinheid noch gevaren konden zijn ijver eenigermate doen verflauwen ¹.

Maar het einde zijns levens was nabij. Den 18^{den} November door een pleuritis aangetast stierf hij zes weken later in den avond van den 30sten December 1644.

Tijdens zijne langdurige ziekte legde hij de laatste hand aan zijn »Opera Omnia» en droeg zijnen eenig overgebleven zoon de taak op alles wat daarop betrekking had te regelen, te ordenen en het werk uit te geven.

Met hem verloor Zuid-Nederland een zijner beste en edelste zonen, de wetenschap een der voortreffelijkste dienaren van dien tijd.

Zijne geschiedenis is evenals die van alle voortreffelijke mannen, een stuk wereldhistorie. In hen toch is de heerschende richting van het denken en gevoelen afgebeeld.

De vervolging, waaraan VAN HELMONT blootstond, was niets dan de uiterste consequentie van den toenmaals heerschenden geest des tijds, zoo juist en kernachtig door BUSKEN HUET geteekend in zijn onvolprezen schilderijen van de landen, waar REMBRANDT en RUBENS hebben geschitterd. »De geschiedenis der wetenschappen in Nederland gedurende de 17de eeuw, — der natuurkunde inzonderheid, — is de geschiedenis van het vreedzaam maar onwillig samenwonen van twee tegenstrijdige wereldbeschouwingen; de aanvankelijk zegevierende, welke zich op de goddelijke openbaring beriep, en de aanvankelijk onderliggende van het waarnemen en het denken door den mensch alleen.

LUTHER en MELANCHTON verbazen ons door hun even vijandig als geesteloos en oppervlakkig oordeel over het stelsel van COPERNICUS.

Ons klinkt het belachelijk dat niettegenstaande in de 17^e eeuw het land als krioelde van universiteiten en athenea, mannen gelijk HUGO DE GROOT, SIMON STEVIN, CHRISTIAAN HUYGENS, JAN SWAMMERDAM, ANTHONY VAN LEEUWENHOEK, BARUCH SPINOZA geen van allen tot Hoogleeraar zijn aangesteld” ².

»Regeerders moesten begrijpen, dat zij niet slechts op die wijze de vrije ontwikkeling van den menschelijken aanleg in den weg

¹ LOSEN DE SELTENHOFF, *Belges illustres*.

² BUSKEN HUET, *Het Land van Rembrand*, 2e dl.

staan — toch bij volken met een eigen levenskracht een onbegonnen werk — maar dat niemand bovendien van die staatkunde voordeel trekt behalve de tegenpartij. Het land waar ERASMUS een opvolger in LIPSIUS vond, MERCATOR roem behaalde, VIVÈS en VAN HELMONT zich staande konden houden, PLANTYN de *Polyglotten-bijbel*, MORETUS de werken van ORTELIUS drukte, had bewoonbaar moeten blijven voor de VOSSIUSSEN, voor PLANCIUS, voor HEINSIUS, voor VAN BAERLE, voor STEVIN, voor ZEVECOTE. Het vernuft wordt nooit straffeloos gebannen.”¹

¹ BUSKEN HUET, *Het land van Rubens*, bl. 359.

(*Wordt vervolgd.*)
